

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті визначено особливості відтворювальних процесів сільськогосподарського комплексу України. Проаналізовано динаміку рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Досліджено науково обґрунтоване і фактичне споживання основних продуктів на душу населення в Україні та світі.

Ключові слова: особливості, працезабезпечення, виробництво, регіон, рентабельність, споживання, виробничий цикл, валовий збір, ефективність, цінова політика, еластичність, попит.

ВСТУП

Процеси відтворення у будь-якій галузі регіону та суспільно-економічної формації пов'язані з постійним оновленням робочої сили і засобів виробництва, а також природних ресурсів регіону. Одночасно відтворюються відповідні виробничі відносини між людьми як соціально-економічні форми виробництва. Особливості здійснення виробництва в регіональному сільськогосподарському комплексі зумовлені тим, що в порівнянні з іншими галузями вирішальне значення мають процеси відтворення природно-біологічної системи регіону (землі, рослин і тварин тощо). Отже, у цій сфері суспільно-виробничих відносин найбільш важливим є забезпечення єдності техніко-технологічних, біологічних, економічних, екологічних процесів тощо.

Теоретичним та практичним аспектам формування й функціонування ринку сільськогосподарської продукції присвячено низку наукових праць як вітчизняних учених-економістів, так і зарубіжних. Серед них наукові розробки Болдиревої Л. М., Векленко В. І., Гранберга О. Г., Дубіщева В. П., Загайтова І. Б., Золотарьова Є. Л., Коваленка Н. Я., Коляденко С. В., Кропивка М. Ф., Попова Н. А., Саблука П. Т., Сологуб О. П., Хвесика М. А., Чернюк Л. Г. та інших. Однак багато теоретичних і методичних питань сталого розвитку регіонів та відтворювальних процесів у них залишаються не вивченими і носять дискусійний характер.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення особливостей відтворювальних процесів сільськогосподарського комплексу України, зокрема у галузі

¹ Рецензент – Криворотько Ю. В., д. е. н., професор

рослинництва, аналіз динаміки рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в Україні та науково обґрунтованого і фактичного споживання основних продуктів на душу населення в Україні та світі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз економічного розвитку сільськогосподарського комплексу України дає змогу виявити особливості відтворювальних процесів, що йому притаманні останнім часом.

Перш за все необхідно відмітити, що у процесі відтворення його основною стадією є виробництво продукції, що являє собою процес перетворення економічних ресурсів у економічний продукт [1]. Сутність процесу виробництва полягає в тому, щоб поліпшити вже наявні блага і збільшити грошові запаси. Постійне оновлення процесу виробництва вимагає відтворення економічних ресурсів (землі, праці й капіталу). При цьому важливо враховувати, що певні природні ресурси належать до невідновлюваних ресурсів; трудові ресурси є умовно відновлюваними; відновленню в певних обсягах підлягає земля і капітал. Тому найважливіше місце у виробництві й відтворенні посідає та частина ресурсів, що виступає у формі матеріально-уречевленого капіталу. В ринкових умовах процес виробництва у регіоні має специфічні особливості, які полягають у тому, що і економічний результат, і економічні ресурси виступають у формі товарів. Як особливий економічний ресурс у економічній літературі в цей час виділяють підприємницькі здібності.

Економічні відносини, які складаються в процесі виробництва, зводяться до одержання прибутку. Економічні інтереси підприємців і суспільства в цілому поєднуються через дію ринкових механізмів. Результатом виробництва є продукт, який задовольняє потреби суспільства. В умовах ринку виробництво продукції здійснюється найбільш ефективним способом, а максимальний результат досягається в умовах конкурентних відносин на ринку за умови економічної стабільності.

Непродумане реформування сільськогосподарських підприємств та економічна криза призвели до різкого падіння рівня рентабельності в сільськогосподарському секторі, зокрема в рослинництві та тваринництві (табл. 1). Усе це відбилося на складі й структурі трудових ресурсів, що задіяні в аграрній сфері.

З таблиці 1 видно, що спостерігається тенденція різкого спаду рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції у 2004–2006 рр., зокрема в рослинництві, а в тваринництві ця тенденція спостерігається до 2008 року. Проте в 2007–2011 рр. спостерігається різке зростання цього показника, що свідчить про підвищення ефективності виробництва продукції рослинництва.

Таблиця 1

Динаміка рівня рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2003–2011 рр.

Роки	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Рівень рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції, %	12,6	8,1	6,8	2,8	15,6	13,4	13,8	21,0	27,0
у тому числі:									
у рослинництві	41,7	20,3	7,9	11,3	32,7	19,6	16,9	26,4	32,3
у тваринництві	-18,8	-11,3	5,0	-11,0	-13,4	0,1	5,5	8,0	13,0

Складено за [2, 3]

При низькій фондоозброєності підвищення працевзабезпечення – неодмінна умова для збільшення обсягів виробництва й підвищення його стабільності [4, с. 271]. У той же час підвищення технічної оснащеності сільського господарства впливає на зменшення чисельності працюючих, витрати праці в цілому, що є закономірним явищем. На цьому етапі розвитку сільського господарства зниження фактичної фондоозброєності праці тягне за собою і зменшення показника працевзабезпечення, що супроводжується порушенням ритмічності виконання сільськогосподарських робіт, призводить до одночасного зниження обсягів виробництва і продуктивності праці (останній знижується швидше).

Суспільство постійно має потребу в споживанні продуктів сільського господарства, тому їхнє виробництво має здійснюватися безупинно. Процеси виробництва і споживання тісно взаємозалежні між собою й доповнюють один одного. Сільськогосподарська продукція, що виробляється в регіоні, задовольняє першочергові потреби людини. Основна частина продуктів харчування, багато видів сировини для харчової, легкої та інших сфер промисловості можуть бути вироблені тільки в цій галузі. У зв'язку з тим, що продукцію регіонального сільського господарства важко замінити іншими (несільськогосподарськими) видами, ця продукція належить до товарів першої необхідності, тому низька еластичність попиту на продукцію сільського господарства. Отже, зміна цін на таку продукцію приведе до незначної зміни в обсязі попиту на неї, попит на споживання продукції сільського господарства стане відносно стійким, про що свідчать дані Державної служби статистики України. Споживання картоплі в 2010 р. зменшилось на 4,1 кг на одну особу відповідно до 2009 р., а в порівнянні з 2008 р. на 2,9 кг. Проте споживання овочів і баштанних продовольчих культур у 2010 р. збільшилось на 6,4 кг на одну особу та на 14,3 кг у порівнянні з 2008 р.

До основних факторів підвищення попиту на продукцію сільського господарства слід віднести зростання чисельності населення, поліпшення структури і якості харчування, необмежені потреби в одязі й задоволенні

інших потреб. Тому в довгостроковому аспекті спостерігатиметься стійка тенденція зростання обсягу попиту на сільськогосподарську продукцію, що, у свою чергу, є об'єктивною причиною розширеного процесу відтворення в сільському господарстві.

У результаті недостатнього державного регулювання відтворювальних процесів у сільськогосподарському комплексі на межі століть Україна опинилася в ситуації, коли рівень забезпечення продовольством наблизився до критичної оцінки; у зв'язку з цим досить гостро постає питання про продовольчу безпеку більшості регіонів України попри те, що чисельність населення країни швидко скорочується. Така ситуація є результатом безсистемного втілення ринкових відносин у сільськогосподарську сферу і відсутності чіткої державної політики реформування аграрних та земельних відносин, надання кредитних ресурсів, цінової політики. Це призвело до виникнення величезного диспаритету цін на продукцію сільського господарства і промислові товари та ресурси, особливо паливно-енергетичні ресурси.

Сьогодні для забезпечення продовольчої безпеки як країни загалом, так і окремих її регіонів необхідно, в першу чергу, забезпечити розширене відтворення й задоволення населення в продуктах харчування. Найважливішими умовами продовольчої безпеки країни є фізична та економічна доступність продуктів харчування. Фізична доступність продовольства забезпечується безперебійним його надходженням у місця споживання в потрібних обсягах у необхідних асортиментах. Економічна доступність продовольства визначається розмірами доходів, соціальної допомоги і пільг, що дозволяють усім верствам населення придбавати продукти харчування шляхом купівлі, а також за допомогою державної підтримки. Водночас ще раз варто акцентувати увагу на недостатності останньої.

Слід зауважити, що основним завданням сільського господарства є забезпечення країни продовольством, а населення – достатньою кількістю продовольчих товарів на рівні науково обґрунтованих норм споживання (табл. 2).

Як свідчать дані таблиці 2, надзвичайно актуальними залишаються для України завдання зі зростання виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції.

Існує низка проблемних питань, які негативно позначаються на економічних показниках підприємств цієї сфери: значно знизилася врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби й птиці, скоротився валовий збір зерна, інших культур, виробництво найважливіших продуктів харчування в порівнянні з 1990 р. [7], хоча варто відмітити сприятливі умови 2011 р. і відповідне підвищення основних економічних показників розвитку цієї сфери діяльності.

Таблиця 2

Науково обґрунтоване і фактичне споживання основних продуктів на
душу населення в Україні та світі (кг на рік)

Види продукції	Споживання в країнах Європейсь- кого Союзу	Норми спожив- ання	Україна			
			Споживання			
			1990 р.	2008 р.	2010 р.	2010 р. до норм у відсотках
М'ясо і м'ясопродукти	95	83	68	51	52,0	65,0
Молоко і молокопродукти	363	380	373	214	206,4	54,3
Яйця (шт.)	222	290	272	260	290	100
Риба і рибопродукти	24	20	18	17,5	14,5	72,5
Хліб і хлібопродукти	91	101	141	115	111,3	100,2
Картопля	81	124	131	132	128,9	104,0
Овочі й баштанні	116	161	103	129	143,5	89,1
Плоди, ягоди, виноград	110	90	47	44	48,0	53,3
Цукор і кондитерські вироби	41	38	50	41	37,1	97,6
Олія	19	13	12	15	14,8	111,8

Складено за [5, 6]

Перелічені фактори призвели до зниження середньомісячної заробітної плати, розрив у заробітній платі працівників сільського господарства та інших галузей знову збільшився. У 1995 р. співвідношення між середньомісячною заробітною платою найманих працівників у сільському господарстві та в середньому по економіці становило 1:2, а до промисловості – 1:2,4. Лише з 2004 р. цей розрив почав скорочуватися спочатку до 1:1,9, а потім (у 2005–2007 р.) – до 1:1,8 (до промисловості – 1:2). У 2010 р. середня заробітна плата в сільському господарстві зростає на 29,1 % у порівнянні з 2009 р. [8].

Розширене відтворення здійснюється при встановленні певних пропорцій у розвитку промисловості й сільськогосподарського виробництва при збереженні провідної ролі промисловості. У процесі розширеного відтворення між сільським господарством і промисловістю досягається тісний взаємозв'язок та взаємозалежність. Регіональне сільське господарство, з одного боку, постачає для промисловості необхідну сировину, а з іншого – збільшується попит на засоби виробництва: сільськогосподарські машини, мінеральні добрива, хімікати, паливо та інші матеріали.

Оскільки розширене відтворення в сільському господарстві містить у собі відтворення суспільного продукту, засобів виробництва й кваліфікованої робочої сили, головною його формою виступає інтенсифікація галузі при неухильному підвищенні ефективності використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

У такий спосіб забезпечення процесу розширеного відтворення в регіональному сільськогосподарському комплексі є об'єктивно необхідним, його основна мета – задоволення зростаючих потреб населення в продуктах харчування, товарах і послугах. Його сутність у сільському господарстві полягає в безперервному оновленні суспільно-економічних відносин на стадіях виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції на основі залучення в кожному наступному виробничому циклі додаткових матеріальних, земельних та трудових ресурсів, що дозволяє збільшувати обсяги виробництва, поліпшувати якість продукції, підвищувати економічну і соціальну ефективність виробництва.

При цьому сучасний розвиток сільського господарства значною мірою знаходиться під дією соціально-економічних факторів, а саме: реформування аграрних відносин, якісного і кількісного відновлення матеріально-технічної бази сільського господарства, підвищення кваліфікації працівників галузі й забезпечення їхнього благополуччя з рішенням екологічних проблем. Усі перераховані фактори забезпечують стабільність та надійність розвитку сільськогосподарського виробництва, але особливої значимості набуває проблема реформування земельних відносин, а також створення потужного мотиваційного механізму, спрямованого на підвищення зацікавленості працівників галузі в результатах своєї праці та активізацію ініціативи селян не тільки безпосередньо у виробничій сфері, але й у всіх сферах громадського життя.

Не менш важливою складовою перспективного розвитку сільськогосподарського комплексу є не лише підвищення стабільності виробництва як основи системи ведення сільського господарства, а і підвищення його еколого-економічної ефективності, що приведе до збільшення виробництва екологічно чистої продукції, збереження навколишнього середовища. Основна умова забезпечення економічної стабільності підприємства до зовнішніх впливів полягає в тому, щоб відслідковувати її поточний рівень, аналізувати його і управляти процесами відхилення системи від раціонального рівня та відслідковувати просте і розширене відтворення у пропорціях розподілу доданої вартості.

ВИСНОВКИ

Визначено, синтезовано та конкретизовано особливості розширеного відтворення в сільському господарстві, зокрема у галузі рослинництва, що визначається сукупністю природно-кліматичних умов, специфікою виробництва аграрної продукції, зумовлену її сезонним характером, необхідністю дотримування більших обсягів запасів, об'єктивно низькою продуктивністю праці та ін. Акцентовано увагу на необхідність державної підтримки, що визначає умови організації відтворювального процесу в аграрній сфері, вибір форм і

напрямів використання капіталу, а також напрями підвищення відтворювального процесу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Олійник О. В. Необхідність та умови розширеного відтворення в сільському господарстві України / О. В. Олійник // Економіка АПК. – 2005. – № 4. – С. 31–35 (96).
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К. : Консультант, 2011. – 623 с.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік. – К. : Консультант, 2012. – 569 с.
4. Якубів В. М. Збалансований розвиток аграрних підприємств у сільському зростанні / В. М. Якубів. – Івано-Франківськ : ПНУ імені В. Стефаника, 2011. – 319 с.
5. Офіційний сайт Державного управління статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Агропромисловий комплекс – статистика [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oda.ck.ua/index.php?lng=ukr§ion=8&article=10>.
7. Черкаська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oda.ck.ua/?lng=ukr&article=158>.
8. Природно-ресурсний потенціал – передумова економічного зростання України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Table/Jalilo9/018.htm>.

Дата надходження до редакції – 12.04.2013 р.